

KUUROJEN LIITTO RY

25.9.2020

LAUSUNTO: HE-luonnos 15.6.2020: SOTE järjestämislaki ja siihen liittyvät lait

Kuurojen Liitto ry kiittää sosiaali- ja terveysministeriötä siitä, että aiemman sote-uudistuksen valmistelun yhteydessä tuotu huoli viittomakieltä käyttävien henkilöiden oikeuksista on kuultu ja oikeudet on huomioitu luonnoksessa melko johdonmukaisesti. Myös YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista on huomioitu aiempaa paremmin. Esitämme täsmennysehdotuksemme, joilla varmistetaan se, että viittomakielilain (359/2015) 3 §:ssä edellytetty viranomaisen edistämisvelvollisuus ja yhdenvertaisuuslain (1325/2014) velvoitteet voidaan tulevissa maakunnissa tosiasiallisesti toteuttaa.

Lausunnossamme keskitymme nimenomaisesti viittomakieltä käyttävien kielellisiin oikeuksiin, koska **ilman mahdollisuutta käyttää omaa kieltään viittomakieltä kuuroilla ei ole tosiasiallista pääsyä muihin oikeuksiinsa, joita ehdotus sisältää.**

TIIVISTELMÄ:

1. Sote-lakiesityksessä viittomakielisten oikeuksia on turvattu aiempaa paremmin mm. PeV:n lausuntoihin perustuen jo HE:n yksityiskohtaisissa perusteluissa, mutta **selkeä velvoite pitää saada pykälään asti** – nyt itse pykälää ei ole muutettu. (Ks. *uusin lausunto PeVL 27/2020 vp, 23.9.2020*)
2. Kyseessä on valtakunnan mittakaavassa harvinainen ja harvoin tarvittava palvelu ja kaikki tiedämme, että siksi osaaminen on heikkoa. Jotta viittomakielisten kielelliset oikeudet saadaan toteutumaan arjessa, Tulevaisuuden sote-keskusten ym. tueksi tarvitaan keskitettyä viittomakieliin liittyvää **osaamista viidelle yhteistoiminta-alueelle.**
3. Viittomakielentaitoista henkilöstöä tulee olemaan maakunnissa yhtä vähän kuin nyt on kunnissa, joten tulkkausta tullaan tarvitsemaan jatkossakin paljon. Tasan 10 vuotta sitten kuntien ym. ylläpitämien noin 20 tulkkipalvelun toimintamalli siirrettiin mm. systeemin monimutkaisuuden vuoksi Kelalle. Olisi kestävämpiä, että tuohon malliin nyt palattaisiin osittain (niin että muu kuin sote-tulkkaus jäisi Kelan toissijaisuuden piiriin), joten hallitusohjelmassakin esitetty Kelan järjestämien palvelujen arviointi on toteutettava **tulkkauspalveluiden kokonaisarviointina. Se on käynnistettävä** pikaisesti, jotta asiakkaille ei tule epäselvää siirtymäaika palvelun käytössä.

YKSITYISKOHTAISET KOMMENTIT HE-LUONNOKSEEN / Sote-järjestämislaki / 5 § Palvelujen kieli

(3 mom.) Jos sosiaali- tai terveydenhuollon henkilöstö ei hallitse asiakkaan käyttämää kieltä tai asiakas ei aisti- tai puhevamman tai muun syyn vuoksi voi tulla ymmärretyksi, on sen

lisäksi, mitä 1 ja 2 momentissa säädetään, palveluja annettaessa mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkitsemisesta ja tulkin hankkimisesta.

POISTO- JA LISÄYSEHDOTUKSET:

(3 mom.) **Suomalaisen ja suomenruotsalaisen viittomakielen käyttö on huomioitava sekä omakielisen palvelun että tulkkauksen järjestämisessä sote-maakunnissa.** Jos sosiaali- tai terveydenhuollon henkilöstö ei hallitse asiakkaan käyttämää kieltä tai asiakas ei ~~vammaisuuden tai muun syyn~~ vuoksi voi tulla ymmärretyksi, on sen lisäksi, mitä 1 ja 2 momentissa säädetään, palveluja annettaessa ~~mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkitsemisesta ja tulkin hankkimisesta~~ **YK:n vammaissopimuksessa, yhdenvertaisuuslaissa (1325/2014) ja viittomakielilaissa (359/2015) tarkoitetulla tavalla.**

(UUSI 4 mom.) Jos sosiaali- tai terveydenhuollon henkilöstö ei hallitse asiakkaan käyttämää kieltä tai asiakas ei ~~aisti- tai puhevamman~~ tai muun **kuin edellä mainitun** syyn vuoksi voi tulla ymmärretyksi, on sen lisäksi, mitä 1 ja 2 momentissa säädetään, palveluja annettaessa ~~mahdollisuuksien mukaan~~ huolehdittava tulkitsemisesta ja tulkin hankkimisesta.

MUUTOSEHDOTUS KORJATUSSA MUODOSSA:

(3 mom) Suomalaisen ja suomenruotsalaisen viittomakielen käyttö on huomioitava sekä omakielisen palvelun että tulkkauksen järjestämisessä sote-maakunnissa. Jos sosiaali- tai terveydenhuollon henkilöstö ei hallitse asiakkaan käyttämää kieltä tai asiakas ei vammaisuuden vuoksi voi tulla ymmärretyksi, on sen lisäksi, mitä 1 ja 2 momentissa säädetään, palveluja annettaessa huolehdittava tulkin hankkimisesta YK:n vammaissopimuksessa, yhdenvertaisuuslaissa (1325/2014) ja viittomakielilaissa (359/2015) tarkoitetulla tavalla.

(4 mom) Jos sosiaali- tai terveydenhuollon henkilöstö ei hallitse asiakkaan käyttämää kieltä tai asiakas ei muun kuin edellä mainitun syyn vuoksi voi tulla ymmärretyksi, on sen lisäksi, mitä 1 ja 2 momentissa säädetään, palveluja annettaessa huolehdittava tulkitsemisesta ja tulkin hankkimisesta.

PERUSTELUT

A) Viittomakieltä käyttävien kielelliset oikeudet

(3 mom) HE-luonnoksen luvun 12 Suhde perustuslakiin ja säätämisjärjestys alaluvussa 12.9 Viittomakieli ja muut kielelliset oikeudet (s. 903) todetaan ”*Suomalaisen ja suomenruotsalaisen viittomakielen käyttö on siten huomioitava sekä omakielisen palvelun että tulkkauksen järjestämisessä sote-maakunnissa.*” Perustuslakivaliokunta on toistuvasti edellyttänyt kiinnittämään asiaan huomiota (PeVM 2/2018 vp, s. 2, PeVL 34/2017 vp, s. 2), joten asiaa ei voi jättää hoitamatta tässä lakipaketissa. Viimeisin perustuslakivaliokunnan asiaa koskeva lausunto on annettu 23.9.2020:

Valiokunta on todennut, että myös uudistusten käytännön toteuttamisen suunnittelussa on tärkeää huolehtia suomalaista ja suomenruotsalaista viittomakieltä käyttävien kielellisistä oikeuksista (PeVL 65/2018 vp, s. 14). Nämä näkökohdat ovat edelleen merkityksellisiä sosiaali- ja terveydenhuollon uudistamisen valmistelussa. (PeVL 27/2020 vp, s. 2.)

Tehtävä huolehtia omakielisistä palveluista ja järjestää tulkkaus on aiempaan sääntelyyn ja käytäntöihin nähden uusi ja olennaisesti nykytilaa muuttava, joten se tulee ilmaista selkeästi myös pykälätasolla eikä vain luvussa 12 ja järjestämislain 5 § 3 momenttia koskeissa yksityiskohtaisissa perusteluissa. Käytännössä lakia soveltavat viranomaiset eivät välttämättä etsi lisätietoa hallituksen esityksestä, mikäli itse pykäläteksti on sisällöltään sama kuin aiemmin – huomio kiinnittyy uusiin, muutettuihin pykäliin, joita on paljon.

Asiallisesti kyse on myös järjestämislain 4 §:n yksityiskohtaisissa perusteluissa mainitusta kielellisestä saavutettavuudesta. HE-luonnoksessa on asianmukaisesti kuvattu kielellisen saavutettavuuden käsitettä, joten 4 §:n ja 5 §:n säännösten on oltava ristiriidattomia. Selvyyden vuoksi ja viranomaisten tietoisuuden lisäämiseksi on tarpeen nostaa myös pykälätasolla esiin YK:n vammaissopimus ja sitä toimeenpanevan yhdenvertaisuuslain sisältämä sääntely sekä viittomakielilaki. Perustuslakivaliokunnan mukaan myös kansainvälisen sopimuksen asiasisältöistä voimaansaattamistapaa käytettäessä tulee laista käydä ilmi sen luonne tietyn kansainvälisen veloitteen voimaansaattamislakina (PeVL 61/2991 vp). Tämä toteutetaan pääsääntöisesti ottamalla asiasta nimenomainen maininta johonkin lain pykälään (ks. Valtiosopimusopas).

Muutos edellyttää ainakin asiakas- ja potilaslakien tarkistamista tältä osin.

Kuurojen Liitto ry ja sen kumppanijärjestöt ovat aiempien sote-järjestämislakiluonnosten käsittelyn yhteydessä tuoneet useaan otteeseen esiin ne kohtuuttomat vaikeudet ja potilasturvallisuutta vaarantavat tilanteet, joita viittomakieltä käyttävä kuuro henkilö kohtaa sosiaali- ja terveydenhuollossa ilman tulkkia. Liiton kontaktit tilanteiden jälkiselvittelyissä sote-henkilöstön kanssa ovat vahvistaneet käsitystä siitä, että nimenomaan ilmaus ”mahdollisuuksien mukaan” on epämääräinen ja helposti ymmärrettävissä väärin, jopa tulkkauksen järjestämisvastuusta vapauttavaksi. Esimerkiksi perusopetuksessa edellytetään käytettävän vain kelpoisuusehdot täyttäviä opettajia, mutta siitä huolimatta kunnat joutuvat turvautumaan myös muunlaisen henkilöstön käyttöön. Tämä on realiteetti myös tulkin järjestämisestä etenkin tietyillä harvaan asutuilla alueilla, mutta tietämättömyys viittomakielilaista, arkiajatteluun perustuvat ”ehkä ei kuitenkaan saada” tai ”en tiedä, kuka tällaisesta maksusta saa päättää” eivät ole kestäviä perusteita jättää tulkkia tilaamatta. Velvollisuutta ei noudateta varsinkaan, jos sitä ei ole kirjattu asianmukaisesti pykälätasolle.

(4 mom.) Viittomakielilaki koskee myös muita kuin kuuroja viittomakieltä käyttäviä. Toisinaan myös näiden viittomakieltä omana kielenään käyttävien kuulevien tarve tulkkauspalvelulle on turvattava. Kuuroon perheeseen syntyneellä kuulevalla perheenjäsenellä kaksikielisyys saattaa häiriintyä esimerkiksi muistisairauden seurauksena, jolloin puhutun kielen käyttö vähenee tai katoaa kokonaan, mutta ensimmäisenä opittu viittomakieli säilyy. Tällöin henkilö ei ole tulkkauspalvelulain tarkoittama vammaisen kuulon menettämisen vuoksi, mutta tarvitsee silti tulkkausta.

B) Viittomakielellä järjestettävien palvelujen kehittäminen ja viittomakielen tulkkauksen järjestäminen

Viittomakielellä tarjottavan tiedotuksen ja viittomakielisten palvelujen palvelumuotoilussa sekä viittomakielen tulkkauksen (ml. puhevammaisten tulkkaus) järjestämisessä on huomioitava se, mitä HE-luonnoksessa järjestämislain 4 §:n yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan harvoin tarvittavista erityisosaamista vaativista palveluista:

palvelut on perusteltua koota suurempiin kokonaisuuksiin sote-maakunnan alueella ja valtakunnallisesti. Sillä voidaan varmistaa palvelujen hyvä laatu ja turvallisuus sekä myös taloudellisesti järkevä ja kustannustehokas toteuttaminen. Tarkoituksenmukainen palvelujen kokoaminen nykyistä suurempiin yksiköihin voi myös mahdollistaa sen, että palveluja on saatavissa yhdenvertaisesti eri puolilla maata. (s. 523–524).

Tähän liittyen on aiheellista todeta myös se, että Kuurojen Liitossa on päivitetty arviota viittomakielisten kuurojen määrästä Kelan tilastoinnin (2018) perusteella arvioitu hieman alhaisemmaksi kuin HE-luonnoksessa (s. 22): 3000–3500.

Maakuntien säännöllinen yhteistyö alueen viittomakieltä käyttävien henkilöiden ja heitä edustavien valtakunnallisten järjestöjen kanssa on välttämätöntä, jotta asiakaskunnan ja osaavan henkilöstön kartoittamisessa saavutetaan riittävä kattavuus. Näin pystytään hyödyntämään ja kehittämään edelleen myös jo olemassaolevia palveluja. Viittaamme samalla Vammaisfoorumi ry:n perhe- ja peruspalveluministeri Kiurun toimeksiannosta marras-joulukuussa 2019 laatimiin asiakirjoihin, joihin koottiin keskeisiä seikkoja tulevaisuuden sote-keskuksen ja sote-uudistuksen toteuttamisen näkökulmasta (ks. alaluku Kieli ja kommunikaatio). Asiakirjat on toimitettu perhe- ja peruspalveluministeri Kiurulle, hänen esikunnalleen ja muutamille sosiaali- ja terveysministeriön virkamiehille 14.11.2019 ja 19.12.2019.

Kuurojen Liitto kannattaa lisäksi osaamiskeskus-ajattelua, jossa erityisosaaminen nivottaisiin esimerkiksi viiden alueen uusiin, moniammatillisiin yhteistyörakenteisiin ja sitä tuettaisiin maakuntien yhteistyösopimuksin. Yhteistyösopimukseen sisällytettävistä tehtävistä tulee säätää riittävän yksityiskohtaisesti. Kyseessä on valtakunnan mittakaavassa harvinainen ja harvoin tarvittava palvelu ja nykyinen osaaminen kuntatasolla on heikkoa. Jotta viittomakielisten kielelliset oikeudet saadaan toteutumaan arjessa, Tulevaisuuden sote-keskusten tueksi tarvitaan viittomakieliin liittyvää osaamista viidelle yhteistoiminta-alueelle.

Viittomakielentaitoista henkilöstöä tulee olemaan maakunnissa yhtä vähän kuin nyt on kunnissa, joten tulkkausta tullaan tarvitsemaan jatkossakin paljon. Kelan järjestämisvastuulla oleva vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelu on toissijainen, joten sote-maakuntien tulkkauksesta (ml. tulkkauksen toimeksiantojen välitystoiminnan järjestämisvastuu) tulee säätää erikseen tässä lakipaketissa. Viittomakielen tulkkauksen yhteensovittaminen Kelan tulkkauspalvelun kanssa on kuitenkin suuri asiakokonaisuus, joten kokonaistarkastelu on välttämätöntä kaikkien osapuolten kannalta. Arvioinnissa ja palvelun kehittämisessä on varmistettava tulkkausta käyttävien vammaisten henkilöiden tai heitä edustavien järjestöjen osallisuus.

Asiakkaiden liikkuvuuden ja tulkkauspalveluiden järjestämisen saatavuuden, saavutettavuuden ja kustannustehokkuuden vuoksi on kestävämpää ajatella, että tulkkausta järjestäisi 21 + 1 maakuntaa sen lisäksi, että joihinkin muihin palveluihin asiakkaat käyttäisivät Kelan, oikeuslaitoksen tai kunnan sivistystoimen järjestämää tulkkaukspalvelua. Tasan 10 vuotta sitten kuntien ym. ylläpitämien noin 20 tulkkikeskusten toimintamalli siirrettiin mm. systeemin monimutkaisuuden ja yhdenvertaisuuden saatavuuden turvaamisen vuoksi Kelalle. Olisi kestävämpää, että tuohon malliin nyt palattaisiin osittain.

MUITA HUOMIOITA SOTE-JÄRJESTÄMISLAISTA

Kielellisten vaikutusten arviointi viittomakielisten osalta on perustuslakivaliokunnan aiemmista huomautuksista huolimatta jäänyt esityksessä erittäin suppeaksi:

Uudistuksen vaikutukset viittomakielisten kielellisiin oikeuksiin riippuisivat siitä, miten sote-maakunnissa järjestetään viittomakielen tulkkauksta sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa, sillä omakielistä palvelua on toistaiseksi tarjolla hyvin vähän. Myös sosiaali- ja terveydenhuollon palveluista tiedottaminen sekä suomalaisella että suomenruotsalaisella viittomakielellä olisi huomioitava sote-maakunnissa. (s. 299-300)

Kyseinen alaluku 4.2.4.4.5 on ajatuksellisessa ristiriidassa luvun 12 suhde perustuslakiin (s. 903) että sote-järjestämislain palvelujen kieltä 5 §:n yksityiskohtaisten perustelujen kanssa (ks. myös muutosehdotuksemme). Omakielisten palvelujen kehittämisen merkitys sivuutetaan esityksessä sillä, että sote-maakuntien oletetaan järjestävän viittomakielen tulkkauksta, joka tietyissä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa on *toissijainen* tapa huolehtia asiasta. Asiakkaalla tulisi halutessaan olla oikeus käyttää tulkkauksen sijaan viittomakielistä palvelua, mikäli sellaista on alueella tarjolla. Sote-maakuntia tulee velvoittaa käyttämään alueensa viittomakieltä osaavia ammattilaisia viittomakielisten asiakkaiden palvelemissa ja kehittämään omakielisiä palveluja myös muilla tavoilla. Myöskään viittomakielellä annettavan tiedottamisen järjestämisen vaikutuksia ei ole arvioitu lainkaan: mitä hyvää tiedottaminen toisi, mitä huonoa tapahtuu, jos sitä ei hoideta jne.

Hallituksen esitysluonnoksessa maakuntalain 34 § Viestintä yksityiskohtaisissa perusteluissa viittomakielilaki on huomioitu asianmukaisesti.

HE-luonnoksen s. 528 on viittomakielilain yhteyteen liitetty virheellisesti saamen kielilain numero ”46/2003”, p.o. (294/2014).

YKSITYISKOHTAISET KOMMENTIT HE-LUONNOKSEEN / Sote-maakuntien rahoituslaki / 2 § Määritelmät

2 § Määritelmät yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan ”Asetuksella säädettäisiin vuosittain sote-maakunnan asukaskohtaisesta ja sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen käyttöä kuvaavien laskennallisten palvelutarpeiden perushinnoista sekä hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen, asukastiheyden, vieraskielisyyden, kaksikielisyyden, saaristoisuuden, saamenkielisyyden sekä pelastustoimen tehtävien perushinnoista.”

Ottamatta kantaa rahoituksen yksityiskohtiin katsomme, että viittomakielisyys on lisättävä yhdeksi laskentaperusteeksi sote-maakuntien rahoituslain piiriin. Riittävä rahoitus on välttämätön viittomakielisten palveluiden kehittämisen ja tulkkauksen järjestämisen kannalta. Kannatamme Vammaisfoorumi ry:n Tulevasuuden sote-keskus -esitykseen sisältynyttä ehdotusta, jossa tuotiin esille, millä tavoin myös muiden kuin viittomakielitä käyttävien kuurojen erilaiset kommunikaatiotarpeet saadaan näkyviksi ja voidaan sisällyttää em. kertoiimiin.

Ehdotuksia pelastustoimen palvelujen saatavuuteen ja yhdenmukaisuuteen liittyen

Maassamme jo olemassa olevien sosiaalipäivystysten yhteydenottotavat eivät ole saavutettavia niille, jotka eivät pysty toimimaan puhelimitse. Myös niillä alueilla, joissa sosiaalipäivystykseen on varattu matkapuhelinnumero, tekstiviestit kyseiseen numeroon on kielletty. Järjestämistavat siis on käytännössä rakennettu esteellisiksi ja kaikkia kuulovammaisia syrjiviksi. Tämä epäkohta tulee korjata välittömästi.

116117 Päivystysapu -hankkeessa on kehitetty esteetön vaihtoehto eli chat-pohjainen yhteydenottomuoto, jonka käyttö on laajenemassa HUS-alueelta koko maahan. Edellyttämme, että ao. ministeriöt seuraavat hankkeen toteutumista ja tekevät tarvittavat lisätoimet, jotta jatkossa Päivystysapuun saa esteettömästi yhteyttä kaikkialla maassamme.

Hätäilmoituksen tekeminen viittomakielellä on Kelan ja Hätäkeskuslaitoksen yhteinen hanke, mutta sen aikataulu on venynyt kohtuuttomasti. Hätäilmoituksen tekeminen tekstiviestillä edellyttää yhä rekisteröitymisen palveluun suomi.fi -alustalla ja vahvaa tunnistautumista. Tämä rajaa osan edustamastamme viittomakielisten ryhmästä ulkopuolelle, sillä kaikilla iäkkäillä kuuroilla ei ole tarvittavaa osaamista tai tarvittavaa laitteistoa rekisteröinnin tekemiseen, vaikka heillä olisikin matkapuhelin, jolla voisi hälyttää avun paikalle tekstiviestillä. Rekisteröityminen on määräaikainen eikä määräaikaisuuden päättymisestä muistuttava tekstiviesti ole saatavilla kuin suomeksi. Tämä syrjii suomenruotsalaista viittomakielitä käyttävää jäsenistöämme.

Hätäjärjestelmissä on siis vielä kehitettävää, jotta kaikilla kansalaisilla kielestä ja vammasta riippumatta on yhdenvertaiset mahdollisuudet saada apua oikea-aikaisesti ja saavutettavalla tavalla. Tämä kehittämistyö on kaikilta osin käynnistettävä pikaisesti. Hätäjärjestelmien toimivuutta ja kehittämistyötä on jatkossakin seurattava valtakunnallisesti.

Annamme mielellämme asiasta lisätietoja, yhteyshenkilöinä:

Erityisasiantuntija Marika Rönnberg marika.ronnberg@kuurojenliitto.fi

Erityisasiantuntija Pirkko Selin-Grönlund pirkko.selin-gronlund@kuurojenliitto.fi

Helsingissä 25.9.2020

Markku Jokinen
toiminnanjohtaja